

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

**СІМЕЙНІ
(РОДИННІ) ЦІННОСТІ
ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ
ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ:
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ**

Колективна монографія

*За редакцією
Є. Харитонова, О. Харитонової,
І. Давидової, О. Сафончик*

Одеса
Фенікс
2025

*Рекомендовано рішенням вченої ради Національного університету
«Одеська юридична академія» (протокол №від ... травня 2025 р.)*

Рецензенти:

Дудченко В. В. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія»;

Менджул М. В. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права та процесу юридичного ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Спасибо-Фатеева І. В. – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

С 37 **Сімейні (родинні) цінності перед викликами гібридної війни: правові проблеми** : кол. монографія / за заг. ред.: Є. Харитонов, О. Харитонов, І. Давидової, О. Сафончик ; НУ «Одеська юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2025. – 508 с.

ISBN 978-617-8430-64-1

Монографія містить підсумкові результати наукових досліджень представників аксіологічної школи сімейного (родинного) права за останні десять років, присвячених аналізу правових проблем, що виникають у сфері сімейних (родинних) відносин під час гібридної війни.

Зокрема, характеризуються методологічне підґрунтя та значення ціннісної спрямованості досліджень у галузі сімейного (родинного) права.

Розглядаються мета та завдання, які постають перед українською наукою сімейного (родинного) права при вивченні сфери регулювання сімейних (родинних) відносин. Акцентується увага на необхідності врахування існування в українській правовій традиції категорій «сім'я» і «родина», як цінностей, що утворюють складну систему моральних та юридичних зв'язків, та водночас є одним з головних об'єктів гібридних загроз, а відтак потребують особливої уваги і забезпечення юридичного захисту прав та інтересів їхніх учасників під час гібридної війни. Аналізуються родинні цінності, що опинилися під руйнівним впливом всіх форм гібридної війни. Зокрема, наголошується, що на особливу увагу заслуговують проблеми захисту сімейних (родинних) цінностей, які наразі піддаються активній руйнації з боку агресора: негативний вплив на цивілізаційну самоідентифікацію українців (особливо такої вразливої категорії осіб, як діти), руйнування сімей, родин тощо. У такому контексті розглядаються, як юрисдикційні засоби захисту сімейних (родинних) цінностей, прав та інтересів, так і можливі засоби самозахисту прав та інтересів самими учасниками сімейних (родинних) відносин.

Розрахована на наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, здобувачів вищої юридичної освіти, всіх, кого цікавить проблематика буття сімейного (родинного) права в умовах викликів гібридної війни з погляду аксіологічного підходу.

УДК 314.146:316.36

ISBN 978-617-8430-64-1

© Колектив авторів, 2025

ЗМІСТ

Авторський колектив	5
Розділ 1. Аксиологічна школа сімейного права – пошук парадигми зміцнення родинних цінностей під час війни (<i>Євген Харитонов, Олена Харитонova, Ірина Давидова, Оксана Сафончик</i>)	7
Розділ 2. Сім'я і родина: моральні та правові цінності (<i>Євген Харитонов</i>)	24
Розділ 3. Сімейні правовідносини: деякі проблеми з погляду аксіології (<i>Олена Харитонova</i>)	58
Розділ 4. Родинні цінності України перед загрозами гібридної війни (<i>Євген Харитонов, Олена Харитонova, Ірина Давидова</i>)	95
Розділ 5. Сім'я як бар'єр до радикалізації та маніпуляцій свідомістю неповнолітніх у цифровому просторі в умовах гібридної війни. Досвід інших країн (<i>Вікторія Рябченко</i>)	121
Розділ 6. Роль родини у захисті людей похилого віку в умовах гібридної війни (<i>Денис Романовський</i>)	134
Розділ 7. Шлюбні правовідносини в умовах гібридної війни (<i>Оксана Сафончик</i>)	148
Розділ 8. Захист прав дітей в умовах гібридної війни (<i>Катерина Глиняна</i>)	182
Розділ 9. Відновлення і захист прав дітей, розлучених з батьками унаслідок збройного конфлікту та гібридних загроз (<i>Оксана Калітенко</i>)	216
Розділ 10. Тимчасове влаштування дитини в умовах гібридної війни (<i>Інна Яницька</i>)	251
Розділ 11. Усиновлення українських дітей в умовах гібридної війни (<i>Сергій Журило</i>)	284
Розділ 12. Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах в умовах гібридної війни (<i>Олександр Шамота</i>)	313
Розділ 13. Особливості стягнення аліментів в умовах гібридної війни (<i>Наталія Волкова</i>)	344

Розділ 8

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

DOI

Катерина Глиняна

кандидатка юридичних наук, доцентка

Цивільно-правові механізми захисту прав дитини в умовах гібридної війни

Вплив гібридної війни на дитину є одним із найсерйозніших наслідків сучасних конфліктів, що відбуваються не лише на фізичному, а й на інформаційному рівні. Постійна загроза військової небезпеки, інформаційні атаки, вимушене переселення, а також розрив соціальних зв'язків призводять до глибоких емоційних переживань у дітей. Вони можуть відчувати хронічний стрес, тривожність, страх перед майбутнім, що безпосередньо впливає на їхній психологічний розвиток.

Окрім того, пережитий досвід насильства або руйнування звичного середовища може формувати посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), що виражається у порушеннях сну, підвищеній збудливості, замкнутості або агресивній поведінці. Діти, які стають свідками інформаційної війни – поширення фейків, пропаганди та маніпуляцій – можуть втрачати відчуття безпеки та довіру до оточення, що ускладнює їхню соціалізацію та адаптацію в мирному суспільстві. В період гібридної війни найбільше порушуються права дітей на життя та безпечне середовище, оскільки бойові дії, обстріли та мінування територій створюють прямі загрози фізичній безпеці. Крім того, в умовах війни часто обмежується доступ до освіти – закриваються школи, руйнуються освітні заклади, а діти змушені залишати свої домівки, що ускладнює навчання. Важливим є і право на охорону здоров'я, оскільки війна призводить до нестачі медичних послуг та ресурсів, а також зростає ризик відсутності необхідних ліків та лікарень. Одним із серйозних порушень є право дітей на захист від насильства

та експлуатації, адже в умовах війни зростає ризик сексуального насильства та використання дітей як солдатів або об'єктів торгівлі людьми. Порушується і право на сім'ю, адже через бойові дії діти часто розлучаються з батьками або стають сиротами. Крім того, право на інформацію та участь у культурному житті також обмежується через труднощі з доступом до медіа, культурних заходів і загальний вплив війни на соціальне середовище. Ці порушення мають серйозні негативні наслідки для фізичного та емоційного розвитку дітей, що вимагає посиленої уваги до їх охорони та захисту.

Дестабілізація психоемоційного стану дітей в умовах гібридної війни також має довгострокові наслідки, які можуть впливати на їхню поведінку, навчання та інтеграцію у суспільство. Часті зміни місця проживання, порушення звичних умов виховання та освіти сприяють відчуженню та втраті мотивації до навчання. Діти, які зазнали психологічного тиску, можуть мати труднощі у встановленні емоційних контактів із ровесниками, демонструвати низький рівень самооцінки або, навпаки, прагнути до деструктивних форм поведінки.

Важливу роль у зниженні негативних наслідків відіграють спеціалізовані політико-правові механізми підтримки у формі: психологічної підтримки, соціальної адаптації, стабільного сімейного середовища та комплексний підхід держави щодо реабілітації дітей, постраждалих від гібридної війни. Впровадження ефективних методів правового захисту та інтеграція дітей у безпечне середовище є ключовими факторами, що сприяють їхньому відновленню та повноцінному розвитку.

Діти є основою майбутнього кожного народу, адже саме вони визначають напрямок розвитку своєї країни, її перспективи та досягнення. Право дитини на життя нерозривно пов'язане з існуванням і процвітанням суспільства та держави в цілому. Тому важливим завданням старшого покоління є створення безпечного та гармонійного середовища, у якому кожна дитина відчуватиме захист, її права та думки будуть поважатись, а будь-які прояви насильства будуть виключені. Лише в такому суспільстві можна виховати сильне, здорове та щасливе покоління, здатне забезпечити гідне майбутнє своєї країни¹.

¹ Корж І. Ф. Право дитини на безпечне життя в умовах воєнного конфлікту. *Захист прав дітей в умовах війни*. Збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 17 травня 2022 року). Вінниця. 2022. С.5-10.

Під час здійснення парламентського контролю в умовах повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, Уповноважений з прав дітей зафіксував численні порушення фундаментальних прав дитини. Серед них – порушення права на безпеку, життя, освіту, охорону здоров'я та всебічний розвиток, а також права на збереження особистої ідентичності, включаючи громадянство та сімейні зв'язки. Окрім цього, зафіксовано випадки порушення права на особисте та сімейне життя, недоторканність житла, а також недостатній рівень забезпечення державою піклування та захисту дітей в умовах воєнного стану¹.

З метою, ефективного дослідження актуального напрямку дослідження необхідно сформулювати термінологічну складову. Так, поняття «спосіб» та «засіб» захисту прав дитини, хоча й мають спільні характеристики, можуть використовуватися в різних контекстах, оскільки поняття «засіб» захисту охоплює ширший спектр механізмів його реалізації. Наприклад, відповідно до ч. 5 ст. 55 Конституції України, кожен громадянин має право, після вичерпання всіх національних правових механізмів, звернутися за захистом своїх прав до міжнародних судових органів або інших міжнародних інституцій, членом яких є Україна².

Попри те, що поняття «спосіб» та «засіб» захисту цивільних прав дитини нерідко ототожнюються, їх застосування залежить від конкретних обставин та мети, яку потрібно досягти у процесі правозахисту. В умовах сучасних викликів, з якими зіткнулися українські діти, важко визначити пріоритетність окремих цивільних прав, що потребують першочергового захисту. Однак, беззаперечно, особливої уваги вимагають права дитини на життя, виживання, фізичне та психічне здоров'я, які потребують невідкладних і комплексних заходів правового реагування.

На думку Р. О. Стефанчука, А. О. Янчука та інших дослідників, поняття «здоров'я» слід розглядати не лише як загальну філософську категорію, оскільки в такому випадку воно має об'єктивний психофізичний характер і виходить за межі правового регулювання. Вод-

¹ Лубінець Д. Звіт про дотримання та захист прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. *Права дітей*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/en/rights-of-children>

² Глиняна К. М. Проблемні питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Часопис цивілістики*. 2023. № 50. С. 37-44.

ночас, здоров'я необхідно сприймати і з правової точки зору, оскільки воно набуває спеціального юридичного значення, виступаючи як об'єкт правовідносин та суспільна цінність. Попри свою загальну соціальну значущість, здоров'я має конкретну юридичну природу, що дозволяє віднести його до категорії немайнових цивільних прав. Такий підхід підкреслює його правову значущість та необхідність відповідного правового захисту, надаючи категорії «здоров'я» статус правового інтересу, що підлягає регулюванню та охороні на рівні цивільного законодавства¹.

Необхідно зазначити, що в умовах війни не всі механізми захисту особистих немайнових прав дитини можуть бути ефективно застосовані. Вибіркове використання таких механізмів обумовлене їхньою практичною реалізованістю, що потребує розробки ґрунтовних рекомендацій для забезпечення не лише актуального, а й довгострокового захисту прав дитини.

Примусова депортація українських дітей з тимчасово окупованих територій є грубим порушенням основних цивільних прав, зокрема права на життя, громадянство, сім'ю та батьківське піклування. Додатково, на території Росії відбувається їх незаконне усиновлення, що ще більше ускладнює процес повернення дітей до родин. Відтак, скасування примусових актів усиновлення та повернення дітей потребують застосування спеціальних правових механізмів захисту немайнових прав дитини.

Міжнародне гуманітарне право передбачає взаємні зобов'язання держав щодо захисту прав дитини, за порушення яких передбачена юридична відповідальність. Проте постає питання: коли і як саме може бути реалізоване відповідне покарання. Основна складність застосування норм міжнародного гуманітарного права полягає в тому, що на відміну від класичних договірних зобов'язань, які є двосторонніми, дотримання прав дитини належить до зобов'язань *erga omnes* (перед усім міжнародним співтовариством). Оскільки порушення цивільних прав українських дітей Росією зачіпає інтереси всіх країн, вони мають юридичне право брати участь у процесі відновлення цих прав. Категорія «юридичний інтерес» є традиційною для цивільного права, але в даному контексті важливо, щоб цей інтерес не обмежу-

¹ Стефанчук Р. О. Янчук А. О. Здоров'я як правова категорія. *Світ медицини і біології*. 2019. № 1(67). С. 93–96.

вався лише сприянням розгляду питання. Наразі необхідна активна участь кожної міжнародної організації для ефективного розв'язання проблеми та притягнення винних до відповідальності.

Міжнародно-правові зобов'язання держав базуються на загально-визнаних принципах міжнародного права та добровільно взятих на себе зобов'язаннях щодо захисту прав дитини. Вони включають виконання положень міжнародного гуманітарного права та інших актів, що гарантують цивільні права дітей на міжнародному рівні. Однак ефективність їх реалізації залежить від рівня відповідальності кожної держави у виконанні своїх зобов'язань із забезпечення реального та дієвого захисту прав дітей.

Відповідальність є загальносоціологічною категорією, що відображає усвідомлене ставлення особи до своїх обов'язків, соціальних норм і цінностей. У сфері цивільного права відповідальність означає встановлені законом юридичні наслідки, що настають у разі невиконання або неналежного виконання особою своїх зобов'язань, які пов'язані з порушенням суб'єктивних цивільних прав. Норма соціальної відповідальності, закріплена у свідомості суспільства, передбачає очікування взаємодопомоги та дотримання етичних принципів. Це особливо проявляється у ситуаціях, коли особа, навіть не маючи прямих зобов'язань, все ж діє в інтересах інших, наприклад, надаючи допомогу в критичних обставинах. Яскравим прикладом такої відповідальності є діяльність волонтерів, які з перших днів війни відіграють важливу роль у захисті цивільних прав дітей, зокрема їхнього права на життя.

Юридична відповідальність є однією з форм соціальної відповідальності, яка закріплена законодавчо та забезпечується державним примусом. Її підставою, як і у випадку цивільно-правової відповідальності, є вчинення правопорушення за умови наявності правової (чи договірно-правової) норми, яка визначає міру відповідальності за такі дії.

На думку Д. Костюка, психічне здоров'я безумовно пов'язане з психологічним здоров'ям, оскільки саме воно формує його основу¹. Однак ці поняття слід чітко розмежовувати, оскільки кожне з них має власний зміст, критерії оцінки та умови формування. Якщо право ди-

¹ Костюк Д. Костюк В. Психічне та психологічне здоров'я особистості: поняття, зміст, та критерії. *Вісник Національного університету оборони України*. 2019. № 50 (2). С. 45-50.

тини на психічне здоров'я та право дитини на психологічне здоров'я є правовими категоріями, вони потребують відповідного правового захисту. Цей захист має включати розробку та імплементацію ефективних правових механізмів, що гарантують своєчасне надання психологічної допомоги, профілактику психічних розладів і створення безпечного середовища для гармонійного розвитку дитини.

У цьому контексті існують наукові погляди, що психіка як комплексний психологічний та нейрофізіологічний феномен впливає на здатність особистості адаптуватися до змін у соціальному та правовому середовищі. Дослідники підкреслюють, що в умовах стресу, як, наприклад, під час карантину чи воєнного стану, психіка може переживати значні зміни, що підкреслює важливість захисту права на психічне здоров'я в період надзвичайного стану¹.

Необхідність правового захисту психічного здоров'я дитини набуває особливого значення в умовах війни. Підвищена емоційність, чутливість і схильність до стресу можуть призвести до серйозних психічних розладів, таких як депресія, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), розлади настрою, а в окремих випадках навіть шизофренія. Традиційно психологія займала проміжне місце між природничими та суспільними науками. Однак сучасні реалії потребують міждисциплінарного підходу, адже поняття, що використовуються у психології, знаходять своє застосування і в інших галузях, зокрема в юриспруденції. У цьому контексті право слід розглядати не лише як формально визначену систему норм, що регулюють суспільні відносини, але і як інструмент, що забезпечує психологічну безпеку та захист психічного здоров'я дітей.

Нормативістське розуміння права як абстрактної системи норм, що виступають критерієм правомірної поведінки, часто відриває правові приписи від соціального, психологічного та історичного контексту. Такий однобічний підхід обмежує можливості застосування деяких норм цивільного права, особливо у кризових ситуаціях, що безпосередньо впливають на захист цивільних прав дітей. Це пов'язано із формальною визначеністю норм, які потребують обов'язкового дотримання, але не завжди враховують поточні виклики. У таких

¹ Чередниченко Т. Психологічний стрес: сутність і механізми подолання. *Особистість в екстремальних умовах: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції* (24 травня 2024 р., м. Львів). Львів, 2024. 244 с.

умовах правозастосування вимагає більш гнучкого підходу, який би враховував не лише букву закону, а й конкретні обставини та потреби осіб, зокрема дітей. Тому важливо розвивати механізми адаптації правових норм до змінюваних соціальних реалій та екстраординарних ситуацій.

Тому вдосконалення правових норм є важливим завданням, що включає конкретизацію існуючих норм, скасування застарілих положень та розробку нових правових механізмів, що відповідатимуть реальним потребам суспільства. Особливо це стосується забезпечення цивільних прав дитини в умовах війни, коли непередбачувані обставини вимагають гнучких та ефективних правових рішень. Збереження не лише життя, але й психічного здоров'я дітей в умовах військових дій є надзвичайно складним завданням. Окупаційні дії Російської Федерації, масові обстріли, насильство та дестабілізація суспільства мають руйнівний вплив на психіку як дітей, так і дорослих. Постійні злочини, що вчиняються РФ на території України, спрямовані на психологічний тиск і деморалізацію цивільного населення.

В Україні, в умовах військових дій, діти існують у «системі психологічної реальності», що визначає їхню взаємодію із зовнішнім світом. У цій реальності відбуваються найбільш значущі процеси і зміни, що суттєво впливають на мислення, поведінку та емоційний стан дітей. Особливо важливим для роботи дитячих психологів є те, що поняття «психічна реальність» передбачає цілісний інтегративний підхід до розуміння психіки. При цьому рівень розвитку цієї реальності змінюється залежно від вікових особливостей дитини, що необхідно враховувати у процесі психологічної допомоги та реабілітації.

Забезпечення прав дітей на психічне здоров'я в умовах воєнного стану є критично важливим завданням, оскільки війна завдає значних психологічних травм, спричиняючи стрес, тривожність, депресію та посттравматичний стресовий розлад. Діти переживають втрату близьких, змушені покидати свої домівки, стикаються з нестабільністю та страхом, що може мати довготривалі негативні наслідки для їхнього розвитку. Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, кожна дитина має право на психічне благополуччя, а міжнародні організації, уряди та громадські ініціативи повинні забезпечити доступ до психологічної допомоги, безпечного середовища та програм емоційної підтримки. Інвестування в психічне здоров'я дітей сьогодні

сприятиме їхньому відновленню та гармонійному розвитку в майбутньому.

Щодо відповідності поняття «право дитини на психічне здоров'я» європейським стандартам, це питання потребує детального аналізу та співставлення із законодавчими нормами міжнародного права. Наразі складно визначити ступінь узгодженості національного підходу з європейськими стандартами, однак доцільно вирішувати це питання в рамках двосторонніх міжнародних угод. Такий підхід дозволить врахувати специфіку законодавства кожної країни та адаптувати правові механізми захисту психічного здоров'я дітей до міжнародних норм.

В Україні, навіть в умовах війни, значну роль у захисті прав дітей відіграють різні громадські об'єднання та міжнародні організації. Серед них можна виокремити Всесвітню організацію «Школа – територія миру», ЮНІСЕФ – Великобританія, Фонд порятунку дітей, Всеукраїнську організацію «Український фонд благополуччя дітей», Міжнародну благодійну організацію «Надія і житло для дітей» та багато інших. Ці структури займаються гуманітарною допомогою, психологічною реабілітацією та підтримкою дітей, які постраждали від війни¹.

Звичайно, громадські організації не є структурними підрозділами держави, а виступають самостійними суб'єктами громадянського суспільства, що виконують соціальні функції у межах правового поля. Їхня діяльність регулюється національним законодавством, зокрема Законом України «Про об'єднання громадян» № 2460 від 16.06.1996 р.. Проте за останні роки відбулися значні зміни, які вплинули на функціонування таких організацій. Наприклад, у перші місяці війни діяльність деяких міжнародних структур, таких як ЮНІСЕФ, супроводжувалася вичікувальною позицією, що позначилося на рівні оперативної підтримки постраждалих дітей. Це свідчить про необхідність удосконалення механізмів міжнародної гуманітарної допомоги та швидшого реагування на кризові ситуації.

Через збройні напади на цивільну інфраструктуру руйнуються школи, лікарні, дитячі будинки, що ще більше ускладнює надання необхідної психологічної допомоги. Брак кваліфікованих фахів-

¹ Глиняна К. М. Проблемні питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Часопис цивілістики*. 2023. № 50. С. 37-44.

ців, недостатність гуманітарної підтримки та загальна нестабільність позбавляють дітей можливості отримати необхідний догляд, що є прямим порушенням їх прав, закріплених у міжнародних конвенціях. У період збройної агресії порушення права дітей на психічне здоров'я є серйозною проблемою. Хоча конкретних судових справ, де б це право було центральним питанням, небагато, існують випадки, коли суди враховували психологічний стан дітей при прийнятті рішень. Наприклад, Верховний Суд України у постанові від 9 лютого 2023 року у справі № 753/572/20 відмовив батькові у поверненні дитини в Україну, враховуючи небажання дитини повертатися та забезпечення її безпеки і психічного благополуччя при проживанні з матір'ю за кордоном¹. Дане рішення суду свідчить про те, що суди визнають важливість психічного здоров'я дітей під час війни та враховують його при вирішенні сімейних спорів.

У травні 2023 року Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України відкрило Центр захисту прав дитини, який спрямований на протидію злочинам, скоєним Російською Федерацією проти дітей. Центр надаватиме допомогу дітям, які стали жертвами чи свідками злочинів, проводитиме медичні обстеження та здійснюватиме психологічну підтримку. Окрім цього, було представлено план дій Bring Kids Back UA, який передбачає комплекс заходів української влади та міжнародних організацій, спрямованих на захист прав дітей, які постраждали від війни².

Також, значну роль у відновленні психоемоційного стану дітей відіграють волонтери. Наприклад, волонтерська спілка «Поруч» організовує благодійні фестивалі для дітей-переселенців у Києві, спрямовані на їхню адаптацію та соціалізацію в нових умовах. Правовий статус волонтерів в Україні визначається Законом України «Про волонтерську діяльність» (2011 р., зі змінами від 13.12.2022 р.), а також законопроектом «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки волонтерської та благодійної діяльності в умовах воєнного стану» від 24.04.2023 р. Ці нормативні акти сприяють

¹ Судові спори щодо дітей у практиці Верховного Суду у період воєнного стану. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Sud_sporu_ditu_.pdf

² Глиняна К. М. Проблемні питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Часопис цивілістики*. 2023. № 50. С. 37-44.

залученню волонтерів до підтримки дітей, які потребують особливої уваги в умовах війни.

Волонтери можуть надавати допомогу як на базі організацій чи установ, що залучають їх на підставі договору про провадження волонтерської діяльності, так і індивідуально. В умовах військових дій особливо важливо, що в договорі може бути передбачений порядок відшкодування волонтерам витрат, пов'язаних з їхньою діяльністю. Окрім того, волонтери, які надають допомогу самостійно, зобов'язані інформувати отримувачів про надану підтримку.

Враховуючи складні умови гуманітарної місії, волонтери повинні мати доступ до достовірної та повної інформації щодо порядку здійснення їхньої діяльності, а також отримувати необхідне спорядження та технічні засоби для забезпечення власної безпеки. Офіційне посвідчення, яке видають волонтерські організації, є документом підтвердження права на провадження волонтерської діяльності. Проте діяльність волонтерів в Україні супроводжується низкою проблем. Однією з найгостріших є високе податкове навантаження на благодійність, зокрема податок на благодійні внески, що перевищують 1710 грн., який становить 15–17%. Така практика є неприйнятною в умовах війни, особливо коли йдеться про допомогу дітям.

Скласти вичерпний перелік труднощів, з якими стикаються волонтери та громадські організації, що займаються захистом прав дітей, практично неможливо. Так само неможливо передбачити всі наслідки війни для психічного здоров'я дітей, які залишатимуться актуальними навіть після завершення бойових дій. Відтак, держава несе додаткову відповідальність за створення правового механізму, що відповідатиме сучасним викликам та забезпечуватиме ефективний захист цивільних прав дітей з урахуванням специфіки обставин, у яких вони перебувають.

Окрім цього, варто відзначити захист прав дитини в умовах гібридної війни в цифровому середовищі. Так, цифрове середовище, особливо соціальні мережі та онлайн-платформи, стало ключовим простором для поширення творчості неповнолітніх авторів. Однак, це також створює нові виклики для захисту прав дитини, оскільки в Інтернеті часто виникають випадки порушення конфіденційності, кібербулінгу та несанкціонованого використання контенту. В умовах гібридної війни цифрові загрози, такі як дезінформація та маніпуляції,

можуть значно вплинути на безпеку дітей в онлайн-просторі. Тому важливо розробити ефективні правові механізми, які б забезпечили захист прав дітей в цифровому середовищі під час війни. Такі платформи, як YouTube, Instagram, TikTok, надають можливість молодим митцям презентувати свої роботи, отримувати визнання та, в окремих випадках, монетизувати власний контент. Неповнолітні активно залучені до цифрової культури, публікуючи музику, відео, малюнки, літературні твори тощо. Дослідження свідчать, що найактивнішими користувачами соціальних мереж є молодь віком 16-24 років, що підтверджує значний рівень залученості неповнолітніх у створення та поширення контенту, який може підпадати під авторсько-правову охорону (тексти, зображення, музика тощо).

Цифрові об'єкти авторського права, опубліковані в соціальних мережах, мають особливі правові характеристики, зумовлені їх нематеріальною природою, швидкістю поширення та особливостями функціонування онлайн-платформ. Відповідно до Закону України «Про авторське право та суміжні права», авторське право на такі об'єкти виникає автоматично з моменту їх створення та надання їм об'єктивної форми, незалежно від реєстрації чи будь-яких інших формальностей.

До найбільш поширених видів об'єктів авторського права, створених неповнолітніми в цифровому середовищі, належать:

Літературні твори – вірші, оповідання, текстові дописи, які розміщуються на онлайн-платформах.

Музичні композиції – неповнолітні музиканти публікують свої роботи через SoundCloud, YouTube тощо.

Аудіовізуальні твори – відеоролики, що набирають популярності на TikTok, YouTube, Instagram.

Фотографії та графічні зображення – поширюються у соцмережах, блогах, використовуються для створення відео та іншого контенту.

Програмне забезпечення та відеоігри – дедалі частіше стають об'єктами інтелектуальної власності, розробленими неповнолітніми авторами.

Статистичні дані підтверджують високу активність неповнолітніх у створенні цифрового контенту. Наприклад, згідно з дослідженням у США, близько 60% підлітків віком 13-17 років регулярно створюють та публікують власний контент (фото, відео, текстові матеріали), що

таких платформах як YouTube та TikTok існують численні канали, що створюють компіляції з відео дітей без їхньої згоди. Популярний формат – збирання «вірусних» відео за участю дітей, які набирають мільйони переглядів, але самі автори не отримують з цього жодного прибутку. Відсутність чітких правил щодо цифрових прав неповнолітніх дозволяє таким відео вільно розповсюджуватися.

Крім того, порушенням авторських прав може бути і некомерційне використання творів, створених неповнолітніми особами. Одним із ключових порушень є привласнення авторства, що має місце, коли твір поширюється або використовується під іменем особи, що не є його автором. Правові наслідки привласнення авторства можуть включати юридичну відповідальність за порушення авторських прав, зокрема вимогу про припинення використання твору без дозволу автора, визнання авторства та компенсацію завданих збитків. Психологічні наслідки для автора можуть бути значними, оскільки таке порушення порушує його право на визнання та гідність. Це може викликати відчуття знецінення праці, втрату мотивації до подальшої творчості, а також емоційний стрес через невизнання своїх заслуг. У деяких випадках це також може привести до відчуття безсилля перед системою, що не завжди забезпечує належний захист прав. Іншим видом порушення прав інтелектуальної власності є спотворення твору, яке може полягати у внесенні змін без згоди автора чи його законних представників, що спотворює творчий задум і може впливати на репутацію автора¹.

Окремим порушенням прав інтелектуальної власності в цифровому середовищі є надання доступу до твору без дозволу автора, наприклад, шляхом його завантаження у відкриті джерела або на цифрові платформи. Хоча таке розміщення може здійснюватися без мети отримання прибутку, воно сприяє неконтрольованому розповсюдженню твору та потенційно веде до його подальшого копіювання, редагування та використання іншими особами без згоди автора чи його представників. У цифровому середовищі це особливо набуває важливого значення, оскільки технічні засоби дозволяють швидко та

¹ Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року Про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text

масово розповсюдити твір, що ускладнює подальший контроль його використання.

З розвитком технологій, особливої уваги вимагає питання використання творів, створених неповнолітніми особами, для навчання штучного інтелекту. Відповідно до законодавства більшості країн, авторське право на твори, створені неповнолітніми, належить їм самим, хоча у певних випадках їхні законні представники можуть здійснювати управління цими правами. Використання таких творів без дозволу автора або його представників, зокрема для навчання алгоритмів штучного інтелекту, може розглядатися як порушення виключних прав на відтворення та обробку твору.

Неправомірне використання творів неповнолітніх для навчання штучного інтелекту може відбуватися шляхом збирання контенту без відповідного дозволу або порушення політики онлайн-платформ, де цей контент розміщено. Зокрема, відповідно до Директиви ЄС про авторське право в цифрову епоху (2019/790)¹, навіть у межах текстового та дата-майнінгу (TDM) для навчання ІІ необхідно дотримуватися принципу правомірного доступу до творів. Якщо штучні алгоритми отримують доступ до контенту, створеного неповнолітніми, без їхньої згоди або погодження законних представників, це може кваліфікуватися як порушення прав інтелектуальної власності. У США доктрина добросовісного використання (fair use) допускає певні винятки щодо використання творів, однак критерії такого аналізу є гнучкими та залежать від характеру використання, масштабу копіювання та можливого впливу на ринок.

Ще однією серйозною проблемою є незаконне використання голосу неповнолітніх, що може полягати у створенні фейкових аудіо- або відеоматеріалів із їхньою участю. До таких порушень належать накладання голосу дитини на інші відео, маніпуляція аудіофайлами чи спотворення контексту висловлювань, що може призводити до дезінформації або зловживання довірою аудиторії. Такі дії не лише порушують немайнові права неповнолітніх, зокрема право на авторство та недоторканість твору, а й можуть зачіпати честь та гідність особи. Незаконне використання голосу дитини без згоди її представників також може кваліфікуватися як порушення прав неповнолітніх.

¹ Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року Про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text

ліфікуватися як порушення суміжних прав, особливо якщо запис був створений у рамках аудіовізуального чи музичного твору. Прикладом є створення реміксів із фрагментами голосів дітей, які стають вірусними та набирають значну кількість переглядів, при цьому автори такого контенту не отримують жодних правових гарантій чи компенсації.

Ще одним викликом для правової охорони інтелектуальної власності є неавторизоване використання творів неповнолітніх у сфері NFT-технологій. Оскільки NFT (невзаємозамінні токени) виступають як цифрові сертифікати власності на унікальні активи, їхнє створення та продаж без згоди автора порушує основи авторського права. Ситуація ускладнюється тим, що неповнолітні мають обмежену дієздатність, що унеможливлює їх самостійну участь у правочинах, пов'язаних із відчуженням їхніх творів. Відповідно, саме законні представники мають виступати стороною угоди та давати дозвіл на створення й продаж NFT. Важливо також, щоб такі угоди відповідали міжнародним нормам захисту прав неповнолітніх у сфері інтелектуальної власності. Відсутність чіткого правового регулювання NFT на глобальному рівні створює ризики неконтрольованого продажу цифрових творів дітей без їхнього відома, що порушує як майнові, так і немайнові права авторів¹.

З правової точки зору, реалізація NFT, що містять твори неповнолітніх, без їхньої згоди або згоди їхніх законних представників може розглядатися як незаконне відчуження авторських прав або порушення права на авторство. У рамках чинного законодавства держави можуть застосовувати норми щодо захисту авторських прав у цифровому середовищі, зокрема положення про заборону незаконного використання творів та обов'язковість отримання згоди на їх відчуження. Однак, для ефективного правового регулювання необхідне запровадження спеціалізованих механізмів захисту, таких як реєстрація цифрових творів у авторських реєстрах або розробка міжнародних стандартів для NFT-платформ, що передбачатимуть обов'язкову ідентифікацію автора, перевірку його віку та підтвердження наявності згоди на розпорядження об'єктами інтелектуальної власності².

¹ Бречко О. В., Використання NFT токенів в епоху цифрової трансформації: перспективи впровадження інноваційної економіки. 2023. № 3. Науково-виробничий журнал. URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/1167-2410-1-SM.pdf>

² Бречко О. В., Використання NFT токенів в епоху цифрової трансформації: перспективи впровадження інноваційної економіки. 2023. № 3. Науково-виробничий журнал. URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/1167-2410-1-SM.pdf>

Попри численні можливості, які технологічний розвиток відкриває для суспільства, він також сприяє появі нових ризиків щодо порушення прав інтелектуальної власності. Зокрема, маніпуляції з цифровими творами або їхнє безконтрольне використання можуть порушувати авторські права неповнолітніх осіб та створювати загрозу їхнім немайновим правам, зокрема праву на честь, гідність і репутацію. Оскільки неповнолітні є вразливою категорією, вони потребують підвищеного рівня правового захисту, що має забезпечуватися як на національному, так і на міжнародному рівні.

Безумовно, що для захисту прав дитини, як повноцінного члена суспільства та майбутнього державного існування важливим є продовження реалізації права на освіту. Тому, забезпечення безперервності освіти, її якості та доступності, незважаючи на умови воєнного стану, є одним із ключових пріоритетів Міністерства освіти і науки України. Навчальний процес в умовах воєнного стану насамперед орієнтований на створення безпечних умов, що вимагає використання різноманітних форм навчання – онлайн, офлайн та змішаних, з активним впровадженням цифрових технологій для забезпечення ефективності навчання.

Важливу роль у супроводі освітнього процесу в умовах воєнного стану відіграють програми психологічної підтримки, адаптації та інклюзії. Війна має глибокий психологічний вплив на дітей, їхні родини та вчителів, тому Міністерство освіти і науки України розробляє та реалізує комплексні програми, спрямовані на подолання травматичних наслідків війни. Ці програми передбачають надання психологічної підтримки, створення комфортного та безпечного навчального середовища та забезпечення рівного доступу до освіти для всіх учнів, незалежно від їхніх особливих освітніх потреб¹.

Для забезпечення ефективності цих програм важливо враховувати індивідуальні потреби кожного учасника освітнього процесу. Створення індивідуальних освітніх траєкторій дозволяє не лише компенсувати освітні втрати, спричинені війною та пандемією, а й забезпечити кожному учневі можливість навчатися у зручному для нього темпі. Це включає розробку індивідуальних планів навчання,

¹ Дворецька О. Забезпечення безпеки дітей у воєнний час: досвід України. Експертний документ. Summit of the Future. URL: <https://summitflg.org/en/ensuring-the-safety-of-children-in-wartime-ukraines-experience-expert-document/>

надання додаткових занять для учнів, які потребують допомоги у вивченні матеріалу, та надання підтримки дітям з особливими освітніми потребами¹. Загалом, комплексний підхід до розвитку системи освіти, який включає забезпечення безпеки, впровадження новітніх технологій, підтримку психологічного здоров'я та врахування індивідуальних потреб учнів, є запорукою забезпечення якості та доступності освіти в Україні перед викликами сучасності.

Також, важливою є проблема влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яка завжди була об'єктом уваги політиків, соціологів, релігійних діячів та юристів, у період воєнного стану набуває нових викликів та специфіки. Це, своєю чергою, вимагає швидкого реагування законодавця та запровадження оновлених правових норм, спрямованих на чітке й актуальне регулювання цього питання. Забезпечення законності процесу влаштування дітей-сиріт в умовах гібридної війни є необхідною умовою дотримання їхніх прав та гарантій, особливо з урахуванням кризової ситуації. Тому правова система має оперативно адаптуватися до нових обставин, розробляючи механізми захисту, які забезпечать безпеку, стабільність та соціальну підтримку дітей у складних умовах сучасності.

Особливу увагу слід приділити вдосконаленню механізму правової регламентації опіки та піклування як форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. В Україні це питання регулюється цивільним (Глава 6 ЦК України) та сімейним законодавством (Глава 19 СК України), що визначає порядок встановлення, виконання та припинення опіки й піклування. Правове регулювання цього процесу передбачає вплив державних органів та інших суб'єктів на суспільні відносини у сфері опіки та піклування шляхом запровадження відповідних норм та механізмів їх реалізації. Водночас умови воєнного стану потребують зміни підходів до правового регулювання, зокрема перехід від нормативно-регулятивного впливу до нормативно-ціннісно-координаційного, що забезпечить більш гнучке реагування на виклики та ефективний захист прав дітей у кризових умовах.

На думку І. Яніцької «слід окремо звернути увагу на те, що саме визначення терміну «діти, позбавлені батьківського піклування» по-

¹ Так само.

требує наразі розширення тлумачення з урахуванням умов воєнного стану або виділення окремої, нової категорії дітей, які потребують охорони і захисту у фактичних обставинах, що склалися в Україні.

Наразі до категорії дітей, які залишилися без піклування батьків, під час воєнного стану, відносяться:

- діти, батьки яких загинули (свідoctва про смерть відсутні), та відсутні такі близькі родичі, як баба, дід, повнолітні сестра, брат, мачуха, вітчим;
- діти, батьки або близькі родичі яких не виходять на зв'язок, або перебувають в місцях активних обстрілів, під завалами, поранені в лікарнях¹».

У березні 2022 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 349, якою внесено зміни до низки нормативно-правових актів, що регулюють захист прав дітей в умовах надзвичайного або воєнного стану². В оновленій редакції Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого Постановою КМУ від 24 вересня 2008 р. № 866, додано новий розділ, присвячений особливостям влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, зокрема розлучених із сім'єю, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі запровадження надзвичайного або воєнного стану. Зазначені зміни передбачають можливість тимчасового влаштування таких дітей до прийомних сімей або дитячих будинків сімейного типу. Крім того, було спрощено процедуру оформлення опіки та піклування родичами дітей, які залишилися без батьківського піклування, що дозволяє оперативніше забезпечувати їхній захист і створювати стабільне середовище для виховання в умовах війни.

Окрім того, ще в квітні 2017 року Кабінет Міністрів України ухвалив порядок встановлення статусу дітей, які постраждали від воєнних дій та збройних конфліктів, однак цей нормативний акт зазнавав

¹ Яніцька І. А. Встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*: у 2 т. : матеріали Міжнародно-наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса : Гельветика, 2022. Т. 2. С. 797-801.

² Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання : постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2022 р. № 636. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2022-%D0%BF#Text>

кількох редакцій. Остання редакція, ухвалена у червні 2023 року, більш детально конкретизувала пункт шість у переліку підстав, на підставі яких може бути присвоєний статус дитини, постраждалої від воєнних дій, особливо в частині, що стосується психологічного насильства. До таких дій, які можуть бути кваліфіковані як психологічне насильство щодо дитини, належать примусове переміщення з постійного місця проживання, втрата батьків, опікунів чи близьких родичів, проходження блокпостів, фільтраційних центрів чи таборів, а також різка зміна місця проживання. Саме через ці фактори присвоєння статусу дитини, постраждалої від воєнних дій, на основі психологічного насильства набуло особливої актуальності.

Російська агресія проти України спричиняє колосальні втрати – масові людські жертви, знищення інфраструктури, екологічні катастрофи та деградацію родючих земель. Наслідки цієї трагедії ставлять перед Україною та міжнародною спільнотою комплексні виклики, які необхідно вирішувати в правовій, політичній та економічній площинах. Одним із найважливіших питань є забезпечення ефективного механізму відшкодування завданих збитків. Оскільки Росія не визнає своєї агресії та не має наміру компенсувати завдані руйнування, це вимагає розробки нових міжнародно-правових підходів і механізмів.

Ключовим питанням залишається визначення джерел і механізмів примусового відшкодування. Потенційними ресурсами для компенсації збитків можуть стати заморожені активи Російської Федерації та російських олігархів, наближених до кремлівського режиму. В Україні вже сформовано правове підґрунтя для конфіскації таких активів, однак у країнах Заходу цей процес потребує політичної волі, відповідних законодавчих змін і судових рішень. Враховуючи характер сучасної «гібридної війни», для відшкодування завданих збитків необхідно використовувати інноваційні «гібридні» правові механізми, що поєднують традиційні правові інструменти з новими міжнародними санкційними та компенсаційними механізмами.

Запровадження воєнного стану може передбачати обмеження цивільних прав і свобод на територіях, що перебувають під контролем влади. Однак навіть за таких умов міжнародне та конституційне право гарантує збереження ключових прав і свобод громадян. Серед них – право на життя, недоторканність особи, свободу думки та сло-

ва, право на справедливий судовий розгляд, а також заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Будь-які обмеження повинні бути обґрунтованими, тимчасовими та пропорційними, а їх основною метою має бути забезпечення громадської безпеки та правопорядку.

Забезпечення реалізації цивільних прав в умовах воєнного стану є складним викликом, що потребує пошуку балансу між державними заходами безпеки та захистом основоположних прав людини. Важливо, щоб усі обмеження відповідали міжнародним та конституційним стандартам, мали чіткі часові та правові рамки. Такий підхід сприятиме збереженню правової державності, створенню передумов для відновлення миру та нормалізації суспільного життя на постраждалих територіях після завершення воєнних дій.

Міжнародно-правові стандарти та національне законодавство у сфері захисту дітей під час збройних конфліктів

В сучасних умовах глобального розвитку проблема захисту прав осіб, які постраждали від війни, залишається надзвичайно актуальною. Особливу увагу потребує питання охорони прав дітей, що вимагає активної участі правозахисників, розробки інноваційних підходів та ефективного застосування чинного законодавства, спрямованого на їхній захист. Важливо відзначити, що правовий статус дитини під час збройних конфліктів є багатограним і включає цілу низку аспектів, пов'язаних із різними категоріями дітей, які опинилися в епіцентрі конфлікту. Це, зокрема, діти, які беруть безпосередню участь у бойових діях як солдати, діти, розлучені зі своїми сім'ями, біженці, а також ті, хто опинився в ув'язненні.

Численні фактори безпосередньо впливають на рівень захищеності дитини у сучасному світі. Серед них – соціально-економічні кризи, тривалі збройні конфлікти, природні катастрофи, нестача продовольства та інші глобальні виклики. Попри значні зусилля міжнародної спільноти щодо вирішення цих проблем, ситуація залишається складною у багатьох регіонах світу. Це підкреслює необхідність подальшого вдосконалення механізмів правового захисту дітей та розширення міжнародного співробітництва для забезпечення їхніх фундаментальних прав і безпеки.

Під час збройних конфліктів діти є найбільш вразливою категорією осіб і, відповідно, потребують найвищого ступеня захисту. Сучасний міжнародні механізми захисту прав дитини в контексті військового конфлікту розвивався понад століття – від заснування Міжнародного союзу порятунку дітей у 1923 році, який став першою організацією, яка зосередилася на даній проблемі.

Варто наголосити, що серед найгостріших проблем, які виникають під час збройних конфліктів, можна виділити такі: залучення дітей до військових дій, у тому числі в якості солдатів; вимушене розлучення дітей із батьками; а також призупинення процесу здобуття освіти¹.

Підписання міжнародних договорів може відігравати ключову роль у забезпеченні прав дітей на глобальному рівні, оскільки сприяє налагодженню конструктивного діалогу між державами-учасницями. Це дозволяє не лише формалізувати спільні зобов'язання щодо захисту цивільних прав дітей, а й підвищити рівень міжнародно-правової відповідальності за їх недотримання. Міжнародно-правова відповідальність передбачає юридичні наслідки для суб'єкта міжнародного права у разі порушення ним своїх міжнародних зобов'язань. Важливим аспектом є те, що застосування норм міжнародного права у внутрішньому законодавстві вимагає добровільного виконання взятих на себе зобов'язань. Відповідно до ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року (до якої Україна приєдналася у 1986 році), держави-учасниці не можуть посилалися на положення свого внутрішнього законодавства як виправдання для невиконання міжнародних договорів².

Як зазначає С. О. Коваленко, спроби кодифікації норм міжнародно-правової відповідальності поки що не привели до створення універсальної Конвенції, однак спостерігається трансформація цього поняття. Якщо раніше міжнародно-правова відповідальність зосереджувалася переважно на відшкодуванні матеріальних збитків іноземним громадянам або компаніям, то сучасний її зміст охоплює відпові-

¹ Белевцева В. В. Правові засади міжнародного захисту прав дитини під час збройного конфлікту. *Захист прав дітей в умовах війни*. Збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 17 травня 2022 року). Вінниця. 2022. С.10-16.

² Глиняна К. М. Проблеми питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Часопис цивілістики*. 2023. № 50. С. 37-44.

дальність держав за агресію, військові злочини та політику геноциду, що відповідає сучасним викликам міжнародного права¹.

Міжнародне гуманітарне право визначає мінімальний вік для призову до збройних сил та участі в бойових діях. Зокрема, відповідно до статті 38 Конвенції ООН про права дитини², статті 77 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року³, а також статті 4 Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій 1949 року⁴, цей вік встановлено на рівні 15 років. Водночас Додатковий протокол I 1977 року⁵ покладає на сторони конфлікту зобов'язання вживати всіх можливих заходів для запобігання безпосередній участі дітей, які не досягли 15-річного віку, у бойових діях. Це підкреслює необхідність посилення контролю за дотриманням міжнародних норм та ефективної протидії залученню дітей до збройних конфліктів.

Факультативний протокол 2000 року до Конвенції про права дитини⁶, що регулює участь дітей у збройних конфліктах, відіграє важливу роль у посиленні захисту прав неповнолітніх у цій сфері. Він доповнює положення Конвенції про права дитини, запроваджуючи більш суворі вимоги до мінімального віку добровільної участі у військових діях та накладаючи на держави-учасниці обов'язок вживати «усіх можливих заходів» для недопущення залучення дітей до бойових дій. Водночас, цей документ не є повністю задовільним, оскільки його положення поширюються лише на безпосередню участь дітей у збройних конфліктах, не охоплюючи форми непрямой залученості, які також становлять значну загрозу.

В Україні питання військового обов'язку та призову регулюється Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р. № 2232-XII⁷, який встановлює, що на строкову служ-

¹ Глиняна К. М. Проблемні питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Часопис цивілістики*. 2023. № 50. С. 37–44.

² Конвенція про захист цивільного населення під час війни 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

³ Додатковий протокол I до Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

⁴ Так само.

⁵ Так само.

⁶ Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 01.01.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795

⁷ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

бу призиваються чоловіки віком від 18 до 27 років, придатні за станом здоров'я. Окрім цього, відповідно до Указу Президента України № 69/2022 від 24.02.2022 р. «Про загальну мобілізацію»¹, під час воєнного стану мобілізації підлягають громадяни віком від 18 до 60 років, які можуть виконувати військовий обов'язок. Такі заходи забезпечують обороноздатність держави, однак підкреслюють необхідність подальшого вдосконалення правових норм, спрямованих на запобігання залученню дітей до збройних конфліктів у будь-якій формі, відповідно до міжнародних стандартів захисту прав дитини.

Варто зазначити, що питання правового захисту дітей під час збройних конфліктів регулюється низкою міжнародно-правових актів, які демонструють комплексний характер цієї проблеми. До таких документів належать Загальна декларація прав людини 1948 року, Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи 1977 року, міжнародні договори про заборону окремих видів зброї, Конвенція про правовий статус біженців 1951 року та Протокол 1967 року, а також Конвенція МОП № 182 (1999) про заборону та негайне викорінення найгірших форм дитячої праці.

Крім того, важливу роль у регулюванні цього питання відіграють Конвенція про права дитини 1989 року, Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року, Конвенція проти катувань 1984 року та інші міжнародні угоди. Варто додати, що в межах регіональних міжнародних організацій, а також спеціалізованих установ ООН також прийнято низку документів, які визначають правовий статус дітей під час збройних конфліктів та встановлюють відповідальність за їхні порушення.

Російська влада на тимчасово окупованих територіях систематично нав'язує власні стандарти, спрямовані на витіснення української ідентичності, спотворення історичної пам'яті та зміну свідомості дітей і молоді. Зокрема, здійснюється активна пропаганда, що формує позитивне сприйняття дій країни-агресора та її окупаційних сил. Водночас обмежується доступ до української мови, культури й освіти, а дітей цілеспрямовано налаштовують проти України².

¹ Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 69/2022 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795

² Лубінець Д. Звіт про дотримання та захист прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. *Права дітей*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/en/rights-of-children>

Варто підкреслити, що, незважаючи на певні недоліки, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини¹ став значним кроком у напрямку захисту дітей від залучення до збройних конфліктів. Він покладає на держави-учасниці обов'язок не лише реалізовувати передбачені ним положення, а й забезпечувати демобілізацію дітей, їхню реабілітацію та соціальну інтеграцію (ст. 6). Крім того, Протокол містить вимогу щодо міжнародного співробітництва задля ефективного виконання цих зобов'язань (ст. 7)². Контроль за дотриманням норм цього Протоколу здійснює Комітет з прав дитини. Додатково, положення Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року³ визначають загальний механізм охорони дітей як цивільних осіб, які не залучені до бойових дій, забезпечуючи їм правовий захист відповідно до міжнародного гуманітарного права.

Згідно з положеннями Конвенції, діти як частина цивільного населення мають право на захист відповідно до всіх норм, що регламентують поведження з особами, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях. Це стосується також військовослужбовців, які склали зброю, та осіб, що перебувають поза боєм (*hors de combat*) через поранення, хворобу, затримання або з інших причин. Усі такі особи повинні отримувати гуманне ставлення без дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, релігійних переконань, статі, соціального походження, майнового стану чи будь-якими іншими критеріями. Зазначені норми закріплюють фундаментальний принцип гуманного поведження з усіма особами, що передбачає повагу до їхнього життя, фізичної та психічної недоторканності, людської гідності. Конвенція також містить заборону на жорстоке, принизливе або нелюдське поведження, а також на винесення вироку чи застосування покарання без належного судового розгляду (ст. 3).

Діти, як і все цивільне населення, користуються захистом від жорстокого поведження, що включає заборону тортур, тілесних покарань, проведення медичних та наукових експериментів, колективних покарань, репресій, актів залякування чи терору, захоплення заручників, незаконної депортації тощо (ст. 13, 27, 30-34, 147). Окрім цього,

¹ Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 01.01.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795

² Так само.

³ Конвенція про захист цивільного населення під час війни 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

Конвенція містить спеціальні положення, спрямовані на захист дітей від наслідків збройних конфліктів. Зокрема, відповідно до ст. 14, діти віком до 15 років, а також матері дітей, яким не виповнилося 7 років, можуть бути розміщені в спеціальних санітарних або безпечних зонах для забезпечення їхньої безпеки. Також передбачено, що діти входять до категорії цивільних осіб, які підлягають евакуації з окупованих територій (ст. 17)¹. Окрім цього, ст. 23 передбачає обов'язкове забезпечення безперешкодного постачання гуманітарної допомоги, зокрема посилок із необхідними речами та продуктами для дітей віком до 15 років та породіль².

На окупованих територіях діти до 15 років, вагітні жінки та матері дітей до 7 років повинні й надалі користуватися всіма перевагами у сфері харчування, медичного догляду та захисту від наслідків війни, які надавалися їм до окупації (ст. 50). Окупаційна держава зобов'язана забезпечувати функціонування закладів, що опікуються доглядом та освітою дітей. Водночас, інтерновані вагітні жінки та діти до 15 років повинні отримувати спеціальне харчування відповідно до їхніх фізіологічних потреб (ст. 89). Крім того, відповідно до ст. 38, діти віком до 15 років і матері дітей до 7 років, які належать до сторони супротивника, мають отримувати особливі пільги нарівні з громадянами держави, що їх утримує.

Сторони конфлікту повинні вживати заходів для забезпечення захисту дітей, які стали сиротами або були розлучені з сім'ями внаслідок війни, не допускаючи їхнього залишення без опіки. Зокрема, передбачено сприяння у догляді за такими дітьми, забезпеченні їхньої освіти та релігійних потреб, причому навчання, за можливості, має здійснюватися особами з такими ж культурними традиціями (ст. 24). У разі потреби діти можуть бути тимчасово прийняті нейтральними державами за згодою відповідної сторони конфлікту. Також передбачено заходи щодо встановлення особи дітей до 12 років, зокрема, шляхом використання спеціальних медальйонів або інших засобів ідентифікації (ст. 24). Окупаційна влада зобов'язана вести облік дітей, сприяти відновленню їхніх родинних зв'язків та не має права змінювати їхній сімейний або громадянський статус (ст. 50). Конвенція також закріплює право кожної особи, яка перебуває на території во-

¹ Так само.

² Так само.

юючої держави або на окупованих землях, на встановлення контакту зі своєю родиною та сприяння її возз'єднанню (ст. 25, 26)¹.

Важливо, що Згідно з положеннями Конвенції, винесення смертного вироку особам, які не досягли 18-річного віку, є категорично забороненим (ст. 68). Крім того, стаття 76 встановлює, що для неповнолітніх, які перебувають в ув'язненні на окупованих територіях, має застосовуватися спеціальний режим утримання, і, за можливості, вони повинні бути відокремлені від дорослих ув'язнених. У Додаткових протоколах I та II до Конвенції вперше було чітко закріплено принцип пріоритетного захисту дітей у контексті міжнародних збройних конфліктів². Таким чином, ключовим завданням міжнародної спільноти є остаточне закріплення вікового порогу у 18 років для безпосередньої участі у збройних конфліктах, а також розробка ефективних міжнародних норм, що сприятимуть усуненню залучення дітей до бойових дій. В умовах сучасних кризових викликів особливо важливим є створення дієвої системи контролю за дотриманням цих правових норм, яка б забезпечувала комплексний захист дітей від наслідків військових конфліктів та гарантувала дотримання їхніх фундаментальних прав.

Відповідно, до звіту Д. Лубінця 27 жовтня 2022 року Комітет ООН з прав дитини ухвалив заключні зауваження щодо об'єднаних п'ятої та шостої періодичних доповідей України. У своєму висновку Комітет висловив глибоке занепокоєння тим, що збройна агресія Російської Федерації, розпочата 24 лютого 2022 року, мала катастрофічні наслідки для населення України, зокрема для дітей. Війна створила значні перешкоди для реалізації всіх прав дитини, передбачених Конвенцією ООН про права дитини та її Факультативними протоколами. Комітет відзначив зусилля України щодо мінімізації негативного впливу збройного конфлікту на дітей, але водночас висловив серйозну стурбованість численними підтвердженими повідомленнями про грубі порушення їхніх прав.

Зокрема, зафіксовані випадки вбивств дітей, масового внутрішнього та зовнішнього переміщення, а також руйнування житлової

¹ Так само.

² Додатковий протокол I до Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text; Додатковий протокол II до Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

інфраструктури, закладів освіти, медичних установ і систем водопостачання та водовідведення, що переважно спричинені діями Російської Федерації. Разом із цим, Комітет позитивно оцінив прогрес України у вдосконаленні законодавства у сфері захисту прав дітей та створення Координаційної групи із захисту прав дитини в умовах воєнного стану¹.

З 2012 року Україна є учасницею Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Конвенції Лансароте), яка є найбільш амбітним і комплексним міжнародно-правовим інструментом, спрямованим на запобігання насильству та захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, а також притягнення винних до відповідальності та сприяння міжнародній співпраці в цих сферах.

Міжнародна спільнота активно реагує на захист прав дитини в воєнний час та повоєнний період, так підготовлено проект протидії насильству. Діяльність проекту базується на Стратегії Ради Європи з прав дитини (2022-2027) «Права дитини в дії: від безперервного впровадження до спільних інновацій», ухваленій Комітетом міністрів у лютому 2022 року. Серед шести стратегічних пріоритетів передбачені дії щодо захисту та підтримки прав дітей у кризових та надзвичайних ситуаціях, як-от та, з якою зараз стикаються українські діти.

Проект буде зосереджений на захисті та сприянні правам дітей з огляду на особливі ризики, спричинені конфліктом для дітей-переміщених осіб, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей без супроводу, дітей-жертв або свідків насильства відповідно до стандартів Ради Європи. Він буде зосереджений на підвищенні ефективності структур, спрямованих на сприятливе для дітей середовище та процедури розслідування, а також на покращенні спроможності багатьох професійних цільових груп, які працюють з дітьми.

Він є прямим продовженням попередніх проектів Ради Європи «Протидія насильству щодо жінок та дітей» (2017-2018), «Протидія насильству над дітьми в Україні, Фаза II» (2020-2021) та «Протидія насильству над дітьми в Україні, Фаза III» (2022). Його реалізація відбудеться в рамках План дій Ради Європи для України «Стійкість, від-

¹ Лубінець Д. Звіт про дотримання та захист прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. Права дітей. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/en/rights-of-children>

новлення та реконструкції » (2023-2026) Відділом прав дитини Ради Європи та в тісній співпраці з Офісом Ради Європи в Києві протягом 2023-2024 років¹.

Сам проект сприяє впровадженню міжнародних стандартів і спирається на прогрес і роботу, яка вже виконана на національному рівні. Цілі та завдання проекту повинні відповідати наступним нормативно-правовим актам:

Національна стратегія реформування системи правосуддя щодо дітей до 2023 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р.; Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453; Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р.; Закон України № 3055 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (Конвенції Лансароте)» від 18.02.2021; Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017 – 2026 роки; Указ Президента України № 398/2020 «Про невідкладні заходи щодо запобігання та протидії насильству в сім'ї, гендерно зумовленому насильству, захисту прав постраждалих від такого насильства»².

Україна, як демократична держава, яка поважає права людини та верховенство права, дотримується принципів захисту прав дітей у збройних конфліктах. Ці принципи ґрунтуються на міжнародному праві, включно з Конвенцією ООН про права дитини, і керують усіма діями, спрямованими на захист дітей. Усі кроки України щодо забезпечення прав дитини та безпеки дітей в умовах збройної агресії Росії проти України здійснювалися на основі таких принципів, а саме:

Права дитини як основа підходу – усі діти мають невід'ємні права, незалежно від віку, статі, національності чи соціального статусу. Вони є носіями прав, а не лише об'єктами захисту. Усі заходи мають враховувати погляди та потреби дітей відповідно до їх віку та зрілості та забезпечувати їх захист на міжнародному рівні;

¹ Захист прав українських дітей під час та в повоєнний час. Представництво Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/protecting-the-rights-of-ukrainian-children-during-and-in-post-war-context>

² Так само.

Право на життя та розвиток – визначення пріоритету захисту життя і здоров'я дітей, їх розвитку та реалізації всіх прав, передбачених міжнародним правом. Це й здійснення заходів щодо збереження життя дітей, забезпечення фізичної та психологічної безпеки дітей;

Недискримінація та інклюзія, чутливість до віку та статі – захист дітей здійснюється без будь-якої дискримінації з урахуванням особливих потреб соціально незахищених категорій дітей, у тому числі дівчаток, дітей-інвалідів, дітей національних меншин (громад), біженців, внутрішньо переміщених осіб, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування;

Пріоритет інтересів дитини – усі дії та рішення щодо дітей мають ґрунтуватися на найкращих інтересах дитини. Це фундаментальний принцип, яким керуються всі ініціативи та заходи з боку України).

Захист дітей, пов'язаних із збройними силами чи групами – діти, які були залучені до збройних формувань, воєнізованих організацій, повинні вважатися потерпілими, навіть якщо вони брали участь у бойових діях. Для України пріоритетом є їх захист, звільнення та реінтеграція в родини та громади.

Підхід, що пояснює травму – збройна агресія Росії проти України має серйозні психологічні наслідки для дітей. Український уряд враховує це та спрямовує зусилля на надання підтримки, чутливої до травматичних подій, які переживають діти, включаючи доступ до послуг, які захищають і покращують психічне здоров'я, психосоціальну допомогу та підтримку;

Підзвітність, доступ до правосуддя та правосуддя, дружнє до дітей – діти повинні мати реальний та ефективний доступ до правосуддя у випадках порушення їхніх прав. Важливо, щоб судові процеси враховували потреби та вразливість дітей, забезпечуючи відповідальність дорослих за їх благополуччя, і щоб вони були організовані таким чином, щоб дитина відчувала себе захищеною та зрозумілою. Україна підтримує розслідування та кримінальне переслідування злочинів проти дітей, забезпечуючи їм доступ до справедливого правосуддя. Важливим аспектом є створення систем правосуддя, орієнтованих на дітей, для всіх дітей, які мають контакт із законом.

Участь та розширення можливостей дітей та молоді – Україна сприяє активній участі дітей та молоді у прийнятті рішень, які їх сто-

суються, забезпечуючи їм право голосу в усіх процесах, у тому числі пов'язаних із конфліктами;

Захист дітей від шкоди та підхід з урахуванням конфліктів – в Україні вживаються заходи щодо запобігання можливій шкоді, яка може бути заподіяна діями або присутністю працівників захисту дітей. Усі заходи мають уникати посилення конфліктної динаміки;

Забезпечення безпеки освітнього середовища – Україна забезпечує безпечні умови навчання дітей та всіх учасників освітнього процесу. Навчальні заклади – це територія безпеки та комфорту для дітей, де вони, крім іншого, здобувають знання про правила безпечного життя, а тому мають бути максимально захищені від усіляких загроз. Школа має давати знання, а держава – захист)¹.

З огляду на те, що війна охоплює всю країну, російська агресія негативно впливає не лише на самих дітей, але й на майбутній розвиток України, який ці діти будуватимуть. Якщо ці порушення залишити без уваги, вони можуть мати довгострокові негативні наслідки не лише для дітей, але й для перспектив сталого світового розвитку. Тому Україна забезпечує захист прав і основних свобод дітей та забезпечує їх безпеку, а також фіксує військові злочини проти дітей. Адже вбивства, поранення, катування, депортація, сексуальне насильство потребують суворої та об'єктивної правової оцінки міжнародних інституцій та судових органів. Злочинці країни-агресора за ці та інші злочини проти людства мають бути притягнуті до відповідальності згідно з нормами міжнародного права.

Для налагодження контакту з громадянами використовувалися цифрові технології, зокрема створено чат-бот «Дитина не одна». Пізніше був створений однойменний портал, де розмістили всі необхідні матеріали та інструкції. Запрацювали «гарячі лінії» Офісу омбудсмена, Нацполіції, Генпрокуратури та Національного інформаційного бюро. В Україні розроблено та затверджено Національний план профілактики щодо припинення та попередження грубих насильств щодо дітей в Україні після агресії Російської Федерації проти України.

На основі цього плану було розроблено та підписано спільно з ООН ще один унікальний документ – це Спільний план запобіган-

¹ Дворецька О. Забезпечення безпеки дітей у воєнний час: досвід України. Експертний документ. Summit of the Future. URL: <https://summitflg.org/en/ensuring-the-safety-of-children-in-wartime-ukraines-experience-expert-document/>

ня (JPP) для припинення та попередження грубих порушень щодо дітей в Україні в рамках мандату ООН щодо дітей та збройних конфліктів (так званий СААС). Спільна з JPP ООН є унікальним добровільним документом, розробленим вперше в історії мандату СААС ООН. Указом Президента України створено спеціальну Міжвідомчу робочу групу з СААС для постійної взаємодії з Національною ціллювою групою ООН з моніторингу та звітності (CTFMR) та Спеціальним представником Генерального секретаря з питань дітей та збройних конфліктів (SRSG СААС) пані Вірджинією Гамба та її офісом. З метою належного організаційного забезпечення реалізації Спільного превентивного плану створено Офіс підтримки Урядового координатора ЦААС¹.

Так, влітку 2023 року представники дипломатичних місій та посольств 30 країн світу об'єдналися та сформували Групу друзів України в механізмі СААС – Київську групу друзів СААС, яка створена для допомоги Україні у подоланні та запобіганні грубим порушенням прав дитини внаслідок агресії Російської Федерації проти України.

Звичайно, Росія грубо порушує міжнародні правові акти, що гарантують захист прав дитини та її безпечний розвиток. Вона ігнорує положення міжнародного права, які передбачають абсолютну заборону на жорстоке поводження з дітьми. Це ще раз підтверджує необхідність посилення правових механізмів міжнародного контролю та притягнення винних до відповідальності за порушення прав дітей в умовах збройного конфлікту.

Отже, результати проведеного дослідження підтверджують, що захист прав дитини, особливо в умовах воєнного стану, ускладнюється невідповідністю правових норм реаліям сучасності. На сьогодні основна відповідальність за забезпечення прав дітей покладається на міжнародні організації, які застосовують положення міжнародного права та міжнародного гуманітарного права. Оскільки захист прав дитини базується на взаємних зобов'язаннях держав, порушення цих зобов'язань має тягнути за собою міжнародно-правову відповідальність. Водночас, ефективне виконання цих обов'язків значною мірою залежить від чіткого розуміння актуального становища дітей, що потребують негайної допомоги. Однак через низку чинників оцінка реальної ситуації та вжиття необхідних заходів часто ускладнені.

¹ Так само.

В Україні розроблено план Bring Kids Back UA – це комплексний план дій, який об'єднує зусилля всіх органів влади України, інших держав, міжнародних та неурядових організацій для повернення на батьківщину всіх українських дітей, які були незаконно депортовані з Російської Федерації або примусово переселені в межах тимчасово окупованих територій. План розроблено на виконання доручення Президента України Володимира Зеленського та є важливим елементом у рамках Формули миру, підтриманої спільним Комюніке на Саміті миру.

Важливо, що Bring Kids Back UA забезпечує не лише повернення незаконно депортованих дітей, а й їх реінтеграцію, соціалізацію, розвиток сімейних форм виховання, а також фіксацію злочинів та притягнення Російської Федерації до відповідальності за ці злочини. Це окрема програма, потужний дієвий механізм, який консолідує зусилля держави та міжнародної спільноти. При Офісі Президента створено координаційно-дорадчий орган з реалізації програми на національному рівні, до якого увійшли всі залучені міністерства та відомства.

У рамках реалізації плану Bring Kids Back UA була створена міжнародна експертна група (Task Force) для розробки механізмів, рішень та ідей для повернення кожної української дитини додому, яка у серпні 2024 року презентувала перший документ, так звану «Білу книгу». Над Білою книгою «Захист дітей від примусового переміщення та депортації» працювало понад 15 міжнародних експертів, щоб якомога повніше та чіткіше розкрити тему примусового переміщення та депортації українських дітей. Біла книга є незаперечним доказом порушення Росією міжнародного права, а також документом, в якому викладені ґрунтовні рекомендації щодо відновлення прав та реабілітації дітей після їх повернення. Головна мета – наголосити на актуальності дій і рішень у визволенні українських дітей.

Однією з ключових проблем є відсутність єдиних стандартів для визначення об'єктивних критеріїв оцінки становища дітей та концептуальної бази для розробки механізмів забезпечення їхнього захисту. Це стосується не лише рівня міжнародних організацій, а й національного законодавства, що зумовлює некоординованість дій між центральними та місцевими органами виконавчої влади. Також існують труднощі у налагодженні ефективної співпраці між національними

інституціями та міжнародними структурами, що має вирішальне значення для комплексного та оперативного реагування на виклики у сфері захисту прав дітей.

Отже, на сучасному етапі вкрай необхідним є приведення національного законодавства у відповідність до європейських правових стандартів захисту прав дитини. Ці стандарти передбачають створення ефективної нормативно-правової бази, яка б відповідала вимогам міжнародних актів і гарантувала захист прав дитини за будь-яких обставин. Забезпечення такого підходу вимагає розробки та впровадження дієвих механізмів, які дозволять не лише реагувати на виклики сьогодення, а й створювати довгострокову систему правового захисту дітей відповідно до міжнародних зобов'язань України.

В свою чергу, міжнародне співтовариство має продовжувати чинити тиск на країни, які порушують права дітей в умовах збройних конфліктів, з метою забезпечення відповідальності за порушення прав дітей, зокрема шляхом розробки та впровадження чітких правових механізмів на основі ООН та інших міжнародних організацій.

Координуюча роль ООН та партнерство з Міжнародною коаліцією наразі є надзвичайно актуальними у питаннях впровадження нових шляхів та механізмів повернення депортованих дітей в Україну, вжиття заходів, спрямованих на попередження та припинення порушень прав дітей. Забезпечення повного та об'єктивного розслідування порушень міжнародного гуманітарного права, у тому числі військових злочинів проти дітей, притягнення винних до відповідальності.

Прийняти спеціальне законодавство щодо правосуддя для дітей відповідно до міжнародних стандартів правосуддя, зокрема щодо дітей, які пережили насильство, свідків і дітей, які перебувають у контакт з законом або в конфлікті з ним. Розробка стратегічного документу, спрямованого на створення безпечного середовища для дітей у кіберпросторі, пріоритетними напрямками реалізації якого є визначення гарантії безпеки та захищеності дітей під час використання мережі Інтернет у навчальному процесі та побуті.

Загалом, міжнародні механізми для захисту дітей у воєнний час розвивалися протягом тривалого часу. Однак вони не є ідеальними, а масштаби порушень, як свідчить приклад України, продовжує зростати. Український уряд, міжнародні організації та міжнародна спільнота продовжує активну боротьбу за захист дітей і шукає нових

шляхів вдосконалення існуючих механізмів. Дати відсіч агресивним силам можна і захистити дітей тільки спільними зусиллями. Проте, незважаючи на існуючі міжнародні норми, масштаби порушення прав дітей в Україні значні, а наслідки є катастрофічними, що потребує публічного обговорення на міжнародному рівня та чітких алгоритмів дій щодо захисту дітей України в умовах гібридної війни.

Ключові слова: захист прав дітей, гібридна війна, правове забезпечення надання медичної допомоги, міжнародне гуманітарне право, цивільне право, сімейне право, захист цивільних прав, міжнародні стандарти захисту прав людини, цивільні правовідносини.